

НОВИ ЩРИХИ КЪМ ПЪРВООБРАЗА НА ТЪРНОВСКАТА КОНСТИТУЦИЯ

Милко Палангурски,
Светла Атанасова

NEW DETAILS ABOUT THE PROTOTYPE OF THE TARNOVO CONSTITUTION

Milko Palangurski,
Svetla Atanasova

Abstract: *The handwritten text of the Tarnovo Constitution has been held in the Central State Archives in Sofia since 1953. This valuable historical document has been transferred from its place very rarely, especially adapted to hold it safely. The opportunity to work with the original text has led to new questions and answers related to the topics discussed.*

The significant details, unnoticed by scholars until now, were most important. During the study, some of the official theses have been considered wrong. Although there is a great amount of scientific publications on the Constitution and the First National Assembly, there are still aspects connected with the calligraphic and graphic design of the texts and the cover, which have never been discussed before. The original text gives us new details about the deputies who signed the Tarnovo Constitution. The thorough analysis reveals interesting details about the Bulgarian Renaissance elite and the Russian national administration.

Keywords: *Tarnovo Constitution; original; handwriting; calligraphic and graphical design.*

Ръкописният текст на Търновската конституция се съхранява в Централния държавен архив в София от 1953 г. [ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116]. Ценният исторически документ сравнително рядко напуска специално създадената среда за битуване и адаптация. Предоставената ни рядка възможност да се докоснем до оригинала породила нови въпроси и отвори дискуссионни теми¹. На преден план се открито съществени детайли, незабелязани до момента от изследователите. В хода на проучването бяха отхвърлени погрешни тези, възприети от българската историческа наука. И въпреки огромния масив от научни публикации, посветени на темата за Учредителното народно събрание и Търновската конституция [Спомени за Учредителното събрание..., 1979; Стателова, Е., З. Маркова 1980, с. 22–33; Стоянов, И. 1980, с. 78–87; Ковачев, М. 1980, с.

¹ Изказваме сърдечна благодарност на доц. д-р Михаил Груев, председател на Държавна агенция архиви, за даденото разрешение за публикация и на д-р Иван Църков, директор на Регионалния исторически музей – Велико Търново, за възможността за работа с оригиналните текстове.

205–209; Манолова, М. 1980; Райчевски, С. 2009; Вълканов, В. 2009; Палангурски, М. 2009, с. 46–49; Петков, Ст. П. 2009, с. 84–112; Петков, Ст. П. 2006; Палангурски, М. 2014; Палангурски, М. 2019] се оказа, че все още има неизследвани аспекти, свързани с калиграфското и графичното оформление на текстовете, с авторството на художествения проект на корицата и спецификата на използваните композиционни решения. Оригиналният ръкопис поставя акценти и върху народните представители, подписали Търновската конституция, като подробният анализ извежда на преден план нови факти.

Ръкописът на Търновската конституция е оформен в книжно тяло с размери 34/22 см и тегло 0,8 кг. Корицата е изработена от червена кожа, допълнително украсена с флорални мотиви от черен лак. На лицевата страна е поставен пластичен позлатен надпис на български и руски език: „Конституция на Българското княжество“; „Конституция Княжество БолгарСкаго“; „Търново 1879 г. 16 д(ен) април“. В средата на изобразителното поле е монтиран позлатен герб на Княжество България. В дясната му половина върху драперията е добавен фирменият знак на гравьорското ателие и с малки букви е връзан пояснителен текст „macher“, който в превод от немски на български език означава „изпълнител“ (ил. 1). Гърбовете на кожената подвързия са обшити с бял копринен плат. Отделните листи с ръкописа са събрани в книжно тяло посредством прокарана по дължина червена копринена лента. Основните текстове са разположени в две колони, записани на български и руски език, с черно мастило [ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116]. Редуването на български и руски текстове е логично, тъй като през април 1879 г. младото Княжество България се управлява от руската администрация.

Ил. 1. Позлатен герб на Княжество България. Увеличен детайл от корицата на Търновската конституция (ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116)

При цялостното художествено и графично оформление са използвани утвърдени славянски шрифтове от втората половина на XIX в., силно повлияни от западната култура и модифицирани в унисон със спецификата на кирилските писмена.

През 1710 г. по нареждане на Петър I в Русия е проведена реформа, която цели промяна на руския наборен шрифт на основата на холандската *антиква*. Новите форми на буквите започват да се използват в писаните и гравирани шрифтове, при надписи на важни документи и карти, в медните гравюри – дело на руски и чужди майстори и т.н. Навлиза латинската форма за структу-

риране на славянските писмена. Представеният за одобрение проект съдържа осем кегела и форми на буквите. Първият и четвъртият отвесни редове са съставени от *кирилски украсен устав*, а останалите новосъздадени букви са развити според формата на холандската *антиква* и съвременното *руско гражданско писмо*. В утвърдената на 29 януари 1710 г. гражданска азбука лично Петър I зачертава кирилските букви. Графичното оформление на шрифтовете се движи по отвесна ос, с редуване на плътни и тънки линии, без периоди за свързване на основните греди. Кръглите букви се оформят по леко наклонена ос. Наложеното двустилие нарушава хармонията и пречи за изграждането на единна шрифтова картина. В гражданската азбука има очевидни недостатъци, като неразвитите форми на малките букви и изграждането на шрифта по две оси – вертикална и наклонена. Въпреки това тя се запазва в славянските шрифтове до наши дни [Йончев, В. 1964, с. 183–184]. Новият наборен шрифт се употребява в Русия до 1740 г. След това по инициатива на Академията на науките в Петербург той добива нов облик. Буквите започват да се изграждат според тясна буква „О“ с отвесна ос и тънки серифи. По същото време е създаден и друг особен курсив съчетание между *антиква* и *руския граждански скоропис*. С него е направен опит да се създаде графическа разлика между главните и малките букви. От средата на XIX в. се обособяват като форма шрифтовете с наклонена ос (*ренесансова антиква*) и с отвесна ос (*класицистична антиква*). Шрифтовете като графическо изкуство са отражение на епохата и всички народи стават подвластни на модните увлечения [Йончев, В. 1964, с. 184].

В българските земи еволюцията на кирилската шрифтова форма е прекъсната през XV в. През XVIII в. гражданският бързопис заимства редица съставки на полуустава и елементи на руската гражданска азбука. През XIX в. бързописът се запазва като работен шрифт, но в печатните издания се използват църковнославянските букви. След Освобождението новата форма на наборните букви е възприета от Русия. Графичният строеж на шрифтовете е изграден според латинските форми и холандската *антиква*.

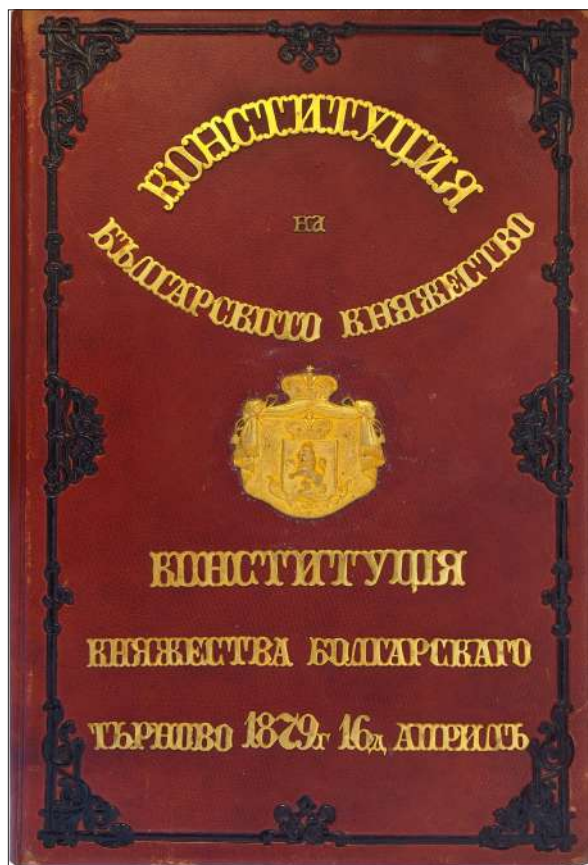
След 1878 г. печатниците в България използват европейски и руски шрифтове. Кирилските църковнославянски форми са изоставени. По кориците на книгите се явяват модерните през XIX в. шрифтове – нормална и тлъста *класицистична антиква*, *египтиен*, *италиен* и украсни букви. Те са разработени с кирилски букви в различни варианти и пропорции. В държавните и общински канцеларии все още се използва краснопис. Той също достига до нас от Русия. В новия XX в. приложната графика започва да губи своето значение и шрифтовете не се възприемат като естетични форми, а единствено като средство за обозначаване на думите [Йончев, В. 1964, с. 187–188].

Направеният кратък обзор върху историята и развитието на славянските шрифтове е необходимото свързващо звено при анализа на текстовете. Надписите на корицата на Търновската конституция са гравирани с ръкописен печатарски шрифт *класицистична антиква*. Той е характерен с оптическо издължаване на буквите по вертикалната ос и уплътняване, с включване на допълнителни елементи *хаст* и *серифи* по хоризонтала.

За отделните глави и параграфи в ръкописа, авторът използва калиграфските шрифтове с наклонена ос *ренесансова антиква* и *англе*. Основните текстове са записани с модифицирана версия на шрифта *англе*, който намира широко приложение в калиграфското оформление и краснопис в държавните учреждения от края на XIX в. [ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116].

Текстът на заглавната страница е на български език: „Конституция на Българското княжество. Търново 1879 г. 16 Април“. Използван е калиграфски шрифт, който успешно имитира *класицистична антиква*. Буквите са допълнително оформени и апликирани с малки стилизирани фигури. Прави впечатление, че ръкописният текст с отделните параграфи завършва със същата орнаментика, която в случая играе ролята на разделителна пауза и преамбюл между основния текст и положените подписи на народните представители. Този прийом е характерен при графичното и художествено оформление на паметници на малката металопластика [ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116] (ил. 2).

В долната част на страницата, в празното поле авторът записва своето име: „Ръкописах Плевенский Депутатъ Георгий Яковлевичъ Кирковъ“.

Ил. 2. Заглавна страница на Търновската конституция.
Увеличен детайл (ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116, л. 1)

Той оставя запазена марка върху първия съхранен ръкопис на Търновската конституция. От л. 2 до л. 22 в долната част на страниците, в празното поле и извън основния текст се чете: „*Преписувалъ по желанието на Народното събрание депутат Плевенскаго округа, председателъ на Софийскаго окръжно съдилище Георгий Яковлевичъ Кирковъ. В. Търново на хиляда осемстотин и седемдесет и девета*“ [ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116, л. 2–22] (Приложение). Тази паметна бележка с летописен характер, потвърждава без съмнение автентичността на ръкописа от 1879 г. и дава ясна индикация за приноса на Георги Кирков за съхраняването на историческата памет за Учредителното събрание.

Според нас корицата на Търновската конституция е предварително отпечатана, защото разликата между използваните печатарски шрифтове в главната страница и ръкописните текстове на Георги Кирков е очевидна. Българският текст заедно с герба на Княжеството узаконява автентичността на документа. На втората страница съвсем логично следва и руското название на Конституцията.

Посланието на краснописеца и художника Кирков се потвърждава от протоколите на Учредителното народно събрание. В Дневник XXVI от проведеното заседание на 14 април 1879 г. е записано: „*Предложи са на г. Кирков да препише Конституцията*“ [Народно събрание. Дневник XXVI..., с. 326, pass; **Протоколите на Учредителното Българско народно събрание въ Търново**, 1879]. Изборът на плевенския депутат за тази отговорна мисия не е случаен. Неговата богата биография потвърждава задълбочените му познания в областта на калиграфското и графичното изкуство, както и трайният интерес и любов към руската словесност и култура.

Георги Яковлев Кирков се отличава като учен, ерудит и личност с енциклопедични познания. В съзнателния си професионален път, той се изявява като библиотекар, финансист, математик, картограф, приложник – график, просветен деец и благодетел. Роден е в Плевен през 1848 г. Начално образование получава в родния град при известните педагози Емануил Васкидович и Георги Владикин. Продължава обучението си в Американския колеж в Пловдив и Богословското училище в Одеса. Завършва като стипендиант Николаевската градска гимназия през 1872 г. с отличен успех и сребърен медал. Две години се обучава в Технологическия институт в Санкт Петербург, но получава висше образование в Новорусийския университет, специалност математика и физика. Две години е преподавател в гимназията в Симферопол. В началото на 1878 г. Кирков се завръща в освободеното Българско княжество. На 19 февруари 1878 г. е назначен за финансов съветник на първия губернатор на София – Пьотър Владимирович Алабин. С княжески указ от 1 януари 1879 г. е назначен за председател на Окръжния съд в София. В Учредителното Народно събрание е депутат „по право“. По-късно участва в избора на български княз в Първото велико народно събрание. От 15 януари 1879 г. е назначен за член на сформираната комисия за подготовка и превеждане на Органическия устав. Оригиналното двуезично изписване на Търновската конституция е негово дело

[Пчелински, Цв., 2014, с. 163–166; Василева, В., 1976, с. 78; Стоянов, И., Р. Симеонова 2013, с. 47–76] (ил. 3.).

Високообразована за времето си личност, той се занимава с наука и графични изкуства. Георги Яковлев Кирков е сред пионерите, положили основите на модерните български административни и научни институции. От началото на 1880 г. е назначен за пръв директор на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Първите фондове той комплектува от даренията на богатите българи в чужбина, членовете на Българското книжовно дружество и на Одеското настоятелство. Сред тях се открояват имената на проф. Марин Дринов, Васил Друмев, Петко и Пенчо Славейкови, Евлоги Георгиев, Николай Палаузов и др. При набирането на книги Кирков получава лично съдействие от княз Дондуков-Корсаков [Пчелински, Цв., 2014, с. 164; Коцева, В., 2013, с. 44].

Поредното стратегическо назначение е свързано с полагането на основите на печатното дело в Княжеството. Той оглавява Държавната печатница в София от 1880 до 1885 г. Специализира за една година графично и печатарско дело в Австрия и Германия. След завръщането си модернизира държавната печатница, като монтира три плоскопечатни машини, две тигелни машини „американки“, ръчна преса, книгорезачка и стереотипен апарат. Назначава нови обучени кадри от чужбина [Василева, В. 1976, с. 79].

След абдикацията на княз Александър I напуска страната за 3 години. Това време Кирков отново използва за образование. Изучава модерни графични изкуства и тяхното приложение в практиката. Неговите познания в тази област са високо оценени и той е канен два пъти на работа в чужбина: през 1890 като директор на Хидрографското управление на област Марина в Генуа и през 1893 г. като технически директор на Института за графически изкуства в Дрезден. Георги Кирков отказва и двете предложения и избира отечеството.

От 1891 г. плевенският ерудит е първи началник на Военния картографски институт. Негова е заслугата за прокарването на качествена триангулация на България през 1918 г. [Пчелински, Цв. 2014, с. 163–166; Коцева, В. 2013, с. 45]. Научните му занимания също намират признание. От 1882 г. той е дописен член, а от 1884 г. и действителен член на Българското книжовно дружество [Коцева, В. 2013, с. 45; Сто години..., 1969, с. 321]. Георги Яковлев Кирков е един от първите биографи на Васил Левски. През 1882 г. излиза от печат неговата книга „Васил Левский (Дяконът)“ [Стоянов, И., Р. Симеонова. 2013, с. 11–46].

Кирков изработва художествения проект за български банкноти, първа емисия на БНБ от 1885 г., с номинал 20 и 50 лв. Те са отпечатани в руската Държавна печатница в Санкт Петербург. Отличават се с уникална орнамента и отделка и висока защита от фалшифициране. През 1887 г. е пусната и 100-левова банкнота, също проектирана от Георги Кирков. Негови са графичните проекти за златните и сребърните банкноти с номинал 10, 20, 50 и 100 лв., отпечатани в 5 000 000 тираж.

Според някои изследователи Кирков е авторът на проекта за първите пощенски марки „сантимите“ – пуснати в употреба на 1 май 1879 г. [Пчелинс-

ки, Цв. 2014, с. 163–166; Голяма енциклопедия..., 2012, с. 2315]. По тази тема съществуват известни спорове, дали той контролира изпълнението на поръчката или участва пряко в проектирането на изображението. Факт е, че проектът е реализиран от главния гравьор на руската Държавна печатница Михаел Кеплер [Грънчаров, Н. 2004, с. 11–14; Пчелински, Цв. 2014, с. 166].

Приживе неговата дейност е оценена у нас и в чужбина. През 1885 г. Кирков е отличен със сребърен медал за представени произведения по картография, фотография и фотолиитография на Световното изложение в Антверпен (Белгия). През същата година получава държавен орден „За граждански заслуги“. В първото десетилетие след Освобождението Георги Яковлев Кирков се оказва единственият подготвен българин – специалист по модерни графични изкуства и печатарско дело. Умира през 1929 г. [Пчелински, Цв. 2014, с. 166].

През 1927 г. българският патриот и филантроп завещава сумата от 300 000 лв. на БАН за образуване на фонд за развитие на науката, който носи името „Георги и Елена Киркови“. До 1943 съгласно волята на дарителя лихвите от фонда се предават на неговата съпруга. Последните данни за попечителския фонд са от 1951 г., когато натрупаната сума е 361 099 лв. [Николова, В., Р. Стоянова. 2011, с. 168].

Ил. 3. Георги Яковлев Кирков. Виена, 1899 г. РИМ – Велико Търново

Художествено оформените шрифтове, калиграфията и ръкописите на Търновската конституция безспорно са дело на плевенския депутат Георги Кирков. Обложката на най-важния исторически документ след Освобождението, създаден с българско участие, мисъл и енергия притежава заемки от стилистиката на възрожденските книги. Тя обаче има и друга основа. Архивирането на ценни документи в специални папки е стара традиция в руската администрация. Всички министерства в империята спазват тази практика, като имат специално функционираща технология за отделните параметри – кожа, цвят, хартия и др. Типичен пример за подобно отношение е съхранението на подписаната на 31 май 1902 г. от военните министри на Империята и Княжеството – ген. Куропаткин и ген. Паприков „Тайна руско-българска военна конвенция“. Предвидените три екземпляра на този много важен документ са подшити в специални кожени папки, не само за да им се осигури ефективно съхранение, но и като знак за изключителната важност на документа [Палангурски, М. 2005, с. 118–119, 139–140]. Руската традиция без съмнение е известна на Георги Кирков, като имаме предвид неговата професионална подготовка. Съвсем естествено е той да я използва за архивирането на Търновската конституция като основен документ на българската държавност.

Остава открит въпроса около художествения проект за герба на Княжество България, поставен на корицата. Маркираният фирмен знак и пояснителният текст към него отваря дискусия за авторството му или фирмата изпълнител. Гербът на Княжество България според чл. 21 от Търновската конституция включва „златен коронован лъв“ на „тъмночервен щит“ и „княжеска корона“. Точно описание на хералдическите елементи не е посочено [ЩДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116, л. 3]. Въпреки официалното решение на Народното събрание, за известно време княжеската администрация използва като държавен символ герб от „Стематогрфия“ на Христофор Жефарович. Към него са прибавени като допълнение хермелинова мантия с княжеска корона над нея. Този герб за дълго остава върху държавния печат и печатите на учрежденията. Въпросният художествен проект е поставен и на корицата на Търновската конституция [ЩДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116].

Освен на обложката, още на първата ѝ страница е отпечатан същият герб, което означава, че е използвана стара заготовка и тя вероятно е предоставена от „Типографията“ на Каравелов и Жейнов в Търново. Около герба е отпечатан споменатият вече текст на заглавната страница: „Конституция на Българското княжество. Търново 1879 г. 16 Априль“. Веднага прави впечатление, че той е единствено на български, докато на обложката е отпечатан и руски текст на заглавието. „Този пропуск“ е поправен веднага на втората страница, където най-отгоре е отбелязано „КОНСТИТУЦІЯ БОЛГАРСКАГО КНЯЖЕСТВА“. Важен в случая е не езикът, а използваният ръкописен шрифт, отпечатан също чрез печатарска преса. Буквите са идентични с тези на първата страница, само са с по-малка височина.

Следват предварително подготвени и разделени с линия на две равни части 19 листа (38 страници). Целта на тази плътно очертана линия е ясна – да

се даде възможност за паралелно изписване на текста на руски (вляво) и български (вдясно) език. На първия лист веднага след споменатото руско заглавие на основния закон следва разграничителен орнамент, който отделя заглавието от ръкописния текст. Същият художествен елемент е използван и на последния предварително подготвен лист, но този път за всяка от двете колони. Целта на стилизираната пауза е под нея да се положат подписите на ръководителите на събранието и така документът да се окаже легитимен и което е по-важно, да има своята логична цялост. Последните два листа също са разделени на две равни части, но не с отпечатана предварително линия, а с много по-тънка, направена допълнително с писалка. Използвано е същото мастило, с което са положени подписите на народните избраници. Прави впечатление, че те чинно спазват своето място в оригиналния списък на представителите, така както е създаден от руската окупационна власт и се подписват в предвидения от него ред [ЩДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116].

Предварително подготвената конструкция и изобразителната рамка, в която трябва да се впише пълният обем от текстове е видна и от няколко допуснати грешки в общата визия на ръкописа. Двуетичието оказва своето влияние върху равномерното и симетрично разполагане на буквите. На много места на Георги Кирков му се налага да сбива текстовете ту на единия, ту на другия език, за да може всеки лист да следва огледално номерацията на членовете и отделните глави. Кирков е натоварен от Събранието не само да препише официално документа, но и да участва в редактирането му. Последното задължение е упоменато в заседанието от 9 април 1879 г. Заедно с тримата бъдещи министри – Христо Стоянов, д-р Константин Помянов и Йосиф Ковачев, той се заема с окончателното редактиране на основния закон.

При изписването на текстовете Георги Кирков допуска някои грешки. Те не са от литературно естество, а са свързани с пропуски на отделни думи. В руския вариант се забелязват три пропуснати такива – в чл. 6 е изпусната думата „титул“, в чл. 24 „мужком“ и в чл. 155 „предани“. В българския текст пропуски са направени също три пъти – в чл. 47 е пропусната думата „имат“, в чл. 90 „имат“ и в чл. 104 „само“.

Съществена грешка е допусната при изписването на глава XV, чл. 105, където алинея 2 и 1 в българския текст са с разменени места. Притиснат от времето и невъзможността да излезе от предварително отпечатаната кола, Георги Кирков коригира текста като използва стрелки, които показват, че мястото на двете алинеи е разменено. Така официалният текст се оказва редактиран от самия преписвач.

През 1879 г. в „Типографията“ на Любен Каравелов и Нестор Жейнов в Търново са отпечатани материалите от Учредителното събрание. Всъщност, трябва да се подчертае, че тя играе ролята на официална печатница на събранието и затова излизащите от нея материали са плод на администрацията на

събранието. Те излизат в един том от 145 страници, с формат 20,5 см/27,5 см и под заглавие „Народно събрание“. Към същото книжно тяло, но със самостоятелна пагинация е прибавен и първият български законодателен документ. Търновската конституция се отпечатва и в отделно издание, в две колони – на руски и български език, в малък формат 12,5 см/18,5 см [Ковачев, М. 1980, с. 208]. За прототип на последния текст е използван ръкописът, съставен от плевенския депутат Георги Яковлев Кирков. От този момент това се смята за най-достъпното и отговарящо на оригинала издание. То се използва при десетките публикации вече повече от 140 години.

Сравнението обаче показва един пропуск, който дълго време изкривяваше точните данни за подписалите Конституцията. Сравнението на подписите в оригинала и в изданията показват нещо изненадващо. В първото печатно издание се отразяват 213 подписа, но от оригиналния документ се вижда, че това правят 212 души, като единият е този на Сергей Лукиянов, който е специален представител на княз Дондуков-Корсаков в работата на събранието. Без неговото име, подписите на българските представители в оригинала на конституцията са 211 от общо 230 души, имащи статут на „бащи на Конституцията“. Отсъстващият от печатното издание подпис е на Варненския и Преславски митрополит Симеон, който, както и други консервативни лица, отказва да подпише окончателния текст на основния закон на страната.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Архивни източници и периодичен печат / Archival sources and Periodicals

ЦДА – Централен държавен архив, фонд 173К, оп. 6, а.е. 3116, 22 л. (Конституция на Княжество България (1879). [Tsentralen darzhaven arhiv, fond 173K, op. 6, a.e. 3116, 22 l. (Konstitutsia na Knyazhestvo Bulgaria (1879).]

Публикации / Publications

Василева, В. 1976 – Вера Василева. Архивът на Георги Яковлев Кирков – извор за историята на техниката у нас. – В: Годишник на Националния политехнически музей – София, 6, 1976, 75–95. [Vera Vasileva. Arhivat na Georgi Yakovlev Kirkov – izvor za istoriyata na tehnikata u nas. – V: Godishnik na Natsionalnia politehicheski muzei – Sofia, 6, 1976, 75–95.]

Вълканов, В. 2009 – Вълкан Вълканов. Търновската конституция в спор с времето. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“, 2009. [Valkan Valkanov. Tarnovskata konstitutsia v spor s vremeto. Varna: VSU „Chernorizets Hrabar“, 2009.]

Голяма енциклопедия..., 2012 – Голяма енциклопедия България. Т. 6. София: Книгоиздателска къща „Труд“, 2012. [Golyama entsiklopediya Bulgaria. T. 6, Sofia: Knigoizdatelska kashta “Trud”, 2012.]

Грънчаров, Н. 2004 – Николай Грънчаров. Спорното и безспорното относно делото на Георги Яковлев Кирков. – Филателен преглед, LXVI, 6, 2004, 11–14. [Nikoia Grancharov. Spornoto i bezspornoto odnosno deloto na Georgi Yakovlev Kirkov. – Filatelen pregled, LXVI, 6, 2004, 11–14.]

Йончев, В. 1964 – Васил Йончев. Шрифътът през вековете. София: Български художник, 1964. [Vasil Yonchev. Shriftat prez vekovete. Sofia: Balgarski hudozhnik, 1964.]

Ковачев, М. 1980 – Марин Ковачев. „Типографията“ на Любен Каравелов и Нестор Жейнов при Народното събрание. – В: Търновските законодатели. София: Военно издателство, 1980, 205–209. [Marin Kovachev. “Tipografiyata” na Lyuben Karavelov i Nestor Zheinov pri Narodnoto sabranie. – V: Tarnovskite zakonodateli. Sofia: Voenno izdatelstvo, 1980, 205–209.]

Коцева, В. 2013 – Венета Коцева. Акад. Георги Яковлев Кирков и Георги Йорданов Кирков-Майстора – двама пионери на картографията в България. – Геодезия, картография, земеустройство, ЛП, 5–6, 2013, 44–46. [Veneta Kotseva. Akad. Georgi Yakovlev Kirkov i Georgi Iordanov Kirkov-Maystora – dvama pioneri na kartografiyata v Bulgaria. – Geodezia, kartografia, zemeustroistvo, LP, 5–6, 2013, 44–46.]

Манолова, М. 1980 – Мария Манолова. Създаване на Търновската конституция. София: Българска академия на науките, 1980. [Maria Manolova. Sazdavane na Tarnovskata konstitutsia. Sofia: Balgarska akademia na naukite, 1980.]

Николова, В., Р. Стоянова. 2011 – Веска Николова, Росица Стоянова. Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България 1878–1951. Т. 1. София: Български дарителски форум, 2011. [Veska Nikolova, Rositsa Stoiyanova. Daritelstvoto. Daritelski fondove i fondatsii v Bulgaria 1878–1951. T. 1. Sofia: Balgarski daritelski forum, 2011.]

Палангурски, М. 2005 – Милко Палангурски. България в балканската политика на Русия (1899–1903). Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2005. [Milko Palangurski. Bulgaria v balkanskata politika na Rusiya (1899–1903). Veliko Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodii”, 2005.]

Палангурски, М. 2009 – Милко Палангурски. Размисли относно вътрешната хармония на Търновската конституция. – В: Българско Възраждане. Идеи, личности и събития. Т. 11. София, 2009, 46–49. [Milko Palangurski. Razmisli otnosno vatreshnata harmonia na Tarnovskata konstitutsia. – V: Balgarsko Vazrazhdane. Idei, litchnosti i sabitia. T. 11. Sofia, 2009, 46–49.]

Палангурски, М. 2014 – Милко Палангурски. Учредителите. София: Сиби, 2014. [Milko Palangurski. Uchreditelite. Sofia: Sibi, 2014.]

Палангурски, М. 2019 – Милко Палангурски. Бащите на Българската конституция. Велико Търново: Фабер, 2019. [Milko Palangurski. Bashtite na Balgarskata konstitutsiya. Veliko Tarnovo: Faber, 2019.]

Петков, Ст. П. 2006 – Петко Ст. Петков. Идеи за държавно устройство и управление в българското общество 1856–1879 г. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2006. [Petko St. Petkov. Idei za darzhavno ustroistvo i upravlenie v balgarskoto obshtestvo 1856–1879 g. Veliko Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodii”, 2006.]

Петков, Ст. П. 2009 – Петко Ст. Петков. Монархическият институт в българските идеи и проекти за държавно устройство (1856–1879 г.). – В: Българско Възраждане. Идеи, личности и събития. Т. 11. София, 2009, 84–112. [Petko St. Petkov. Monarhicheskiyat institut v balgarskite idei i proekti za darzhavno ustroistvo (1856–1879 g.). – V: Balgarsko Vazrazhdane. Idei, litchnosti i sabitiya. T. 11. Sofia, 2009, 84–112.]

Протоколите на Учредителното Българско Народно Събрание във Търново. Пловдив: Издателство на книжарница „Хр. Г. Данов“, 1879. [Protokolite na Uchreditelnoto Balgarsko Narodno Sabranie v Tarnovo. Plovdiv: Izdatelstvo na knizharnitsa “Khr. G. Danov”, 1879.]

Пчелински Цв. 2014 – Цвети Пчелински. Биографични бележки за Георги Яковлев Кирков. Извори за историята на пощите и телекомуникациите по българските земи. – В: Хронологичен сборник. София, 2014, 163–170. [Tsveti Pchelinski. Biografichni belejki za Georgi Yakovlev Kirkov. Izvori za istoriyata na poshtite i telekomunikatsiite po balgarskite zemi. – V: Hronologichen sbornik. Sofia, 2014, 163–170.]

Райчевски, С. 2009 – Стоян Райчевски. Търновската конституция 1879. София: Български бестселър, 2009. [Stoyan Raichevski. Tarnovskata konstitutsia 1879. Sofia: Balgarski bestselar, 2009.]

Спомени за Учредителното събрание..., 1979 – Спомени за Учредителното събрание от 1879 г. Състав. Елена Стателова, Зина Маркова. София: Изд. на Отечествения фронт, 1979. [Elena Statelova, Zina Markova (sastav.). Spomeni za Uchreditelnoto sabranie ot 1879 g. Sofia: Izd. na Otechestvenia front, 1979.]

Стателова, Е. З, Маркова. 1980 – Социологическо проучване на състава на Учредителното събрание. – В: Търновските законодатели. София: Военно издателство, 1980, 22–33. [Elena Statelova, Zina Markova. Sotsiologicheskoprouchvane na sastava na Uchreditelnoto sabranie. – V: Tarnovskite zakonodateli. Sofia: Voенно izdatelstvo, 1980, 22–33.]

Сто години..., 1969 – Сто години Българска академия на науките 1869–1969. (Под редакцията на: П. Зарев, И. Пашев, Б. Куртев, Е. Матеев, Е. Савова). София: БАН, 1969. [Sto godini Balgarska akademiya na naukite 1869–1969. (Pod redaktsiyata na: P. Zarev, I. Pashev, B. Kyrtev, E. Mateev, E. Savova). Sofia: BAN, 1969.]

Стоянов, И. 1980 – Иван Стоянов. Народен съвет или сенат? – В: Търновските законодатели. София: Военно издателство, 1980, 78–87. [Stoyanov, I. 1980 – Ivan Stoyanov. Narodен savet ili senat? – V: Tarnovskite zakonodateli. Sofia: Voенно izdatelstvo, 1980, 78–87.]

Стоянов, И., Р. Симеонова. 2013 – Иван Стоянов, Ружа Симеонова. Първият биограф на Апостола. Велико Търново: Астартa, 2013. [Stoyanov, I.P, Simeonova. 2013 – Ivan Stoyanov, Ruzha Simeonova. Parviyat biograf na Apostola. Veliko Tarnobvo: Astarta, 2013].

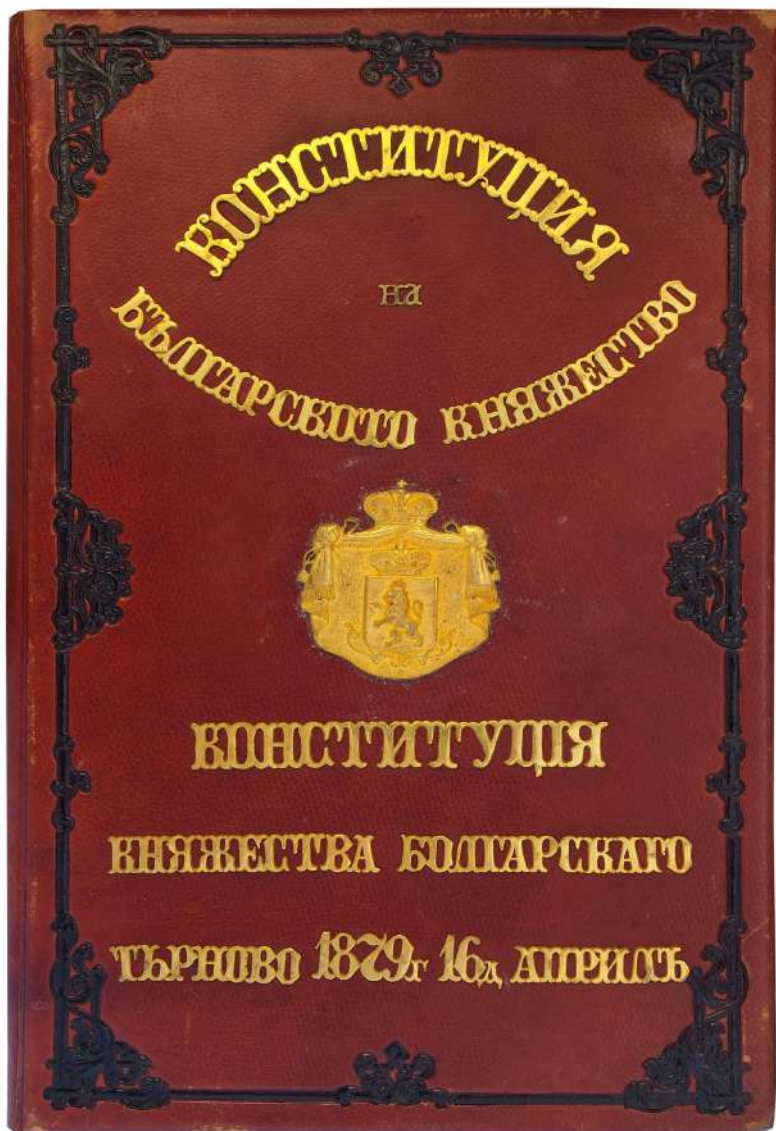
Интернет базирани източници/ Internet Sources

Народно събрание. Дневник XXVI. Заседание от 14 априлия 1879 г. – http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/bul/8efac803-fa00-42e9-b5eb-ca5d3488d378?tk=jvrIA_oAQum168pdNIjTeAAAAABdnIZo.kb7CRsAEaF6i6miYalwVtw (достъпен: 8 октомври 2019) [Narodno sabranie. Dnevnik XXVI. Zasedanie ot 14 aprilia 1879 g. http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/bul/8efac803-fa00-42e9-b5eb-ca5d3488d378?tk=jvrIA_oAQum168pdNIjTeAAAAABdnIZo.kb7CRsAEaF6i6miYalwVtw. (dostapen: 8 oktombri 2019)]

Съкращения / Abbreviations

ВСУ – Варненски свободен университет

УИ – Университетско издателство

*Ил. 2. Заглавна страница на Търновската конституция. Увеличен детайл
(ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а. е. 3116, л. 1)*

ВОЕННОМУ УЧЕБНИ

ИЗДА

БЪЛГАРСКОГО КНЯЖЕСТВО.

ТЪРНОВО 1879 Г. 16 АПРѢЛЬ.

Въ книжницѣ: Др. Св. Кирилъ и Методіи.

Гжкописаль Шѣвменскій, Депутатъ Гергій Яковлевичъ Шѣвковъ.

КОНОСТУТІІЯ

БОЛГАРСКОГО ЦАРСТВОУА

Глава I.

О мунципалитетѣхъ Болгарскихъ.

1. Огулоуеи какои се не нахо-
дять мунципалитетѣхъ болгарскихъ
Тимочина, а право управленія
ими принадлежитъ къ высшимъ
привисающимъ къ нимъ властямъ съ
заключеніемъ Болгарскихъ Мунципалитетѣхъ.

2. Мунципалитетъ признаютъ, по
смыслу его и съмыслу законовъ
и постановленій высшихъ властей
подлежащихъ къ признанію. Оны
наименованы Мунципалитетѣхъ (Сторана
[Стр. 86, и 1]).

3. Мунципалитетъ въ административномъ отношеніи дѣлаетъ
свои законы, акты и распоряженія.
Мунципалитетъ административную
дѣль осуществляетъ только въ
томъ, что касается компетенціи
иныхъ органовъ.

Глава II.

О мунципалитетѣхъ и предьялахъ Княжескихъ областей.

Глава I.

О мунципалитетѣхъ на Българщинѣ.

1. Наименованіе мунципалитетѣхъ
на Болгарщинѣ Мунципалитетѣхъ
не можетъ быть дано, до тѣхъ пор,
како не будетъ въ Болгарскихъ
Мунципалитетѣхъ.

2. Мунципалитетъ признаютъ,
если не иначе въ
законахъ, актахъ и распоряженіяхъ
высшихъ властей и если
наименованы Мунципалитетѣхъ
[Стр. 86, и 1].

3. Мунципалитетъ въ административномъ
отношеніи дѣлаетъ свои
законы, акты и распоряженія.
Мунципалитетъ административную
дѣль осуществляетъ только въ
томъ, что касается компетенціи
иныхъ органовъ.

Глава II.

Мунципалитетѣхъ въ и кантонахъ предьяхъ.

1871

29. Число, которое...
и не...
и не...

30. Число...
и не...
и не...

31. Число...
и не...
и не...

32. Число...
и не...
и не...

33. Число...
и не...
и не...

29. Число...
и не...
и не...

30. Число...
и не...
и не...

31. Число...
и не...
и не...

32. Число...
и не...
и не...

33. Число...
и не...
и не...

Глава VIII.

О возращении на престолы и о престолах.

34. Число...
и не...
и не...

35. Число...
и не...
и не...

Глава VIII.

О возращении на престолы и о престолах.

35. Число...
и не...
и не...

36. Число...
и не...
и не...

Глава VII.

За что... и не...

34. Число...
и не...
и не...

35. Число...
и не...
и не...

Глава VIII.

За что... и не...

35. Число...
и не...
и не...

36. Число...
и не...
и не...

Handwritten marginal notes in a cursive script, likely a continuation of the text or commentary.

Глава IX.

О острѣ.

37. Императоръ... 38. Императоръ... 39. Императоръ...

Глава X.

За острова.

37. Императоръ... 38. Императоръ... 39. Императоръ...

Глава X.

О островѣ.

39. Императоръ... 40. Императоръ... 41. Императоръ...

40. Императоръ... 41. Императоръ...

Глава X.

За островѣ.

40. Императоръ... 41. Императоръ... 42. Императоръ...

46. Не убогающийся...
...
47. Сын...
...
48. Убогому...

49. Отец...
...
50. Вспомни...

46. Словъ...
...
47. Аще...
...
48. Некогда...

49. Отец...
...
50. Вспомни...

51. Пурпур...
...
52. Аки...
...
53. Вспомни...

50. Вспомни...
...
51. Пурпур...
...
52. Аки...
...
53. Вспомни...

Глава XI.

О оупрочившихся ищущах.

51. Пурпур...
...
52. Аки...
...
53. Вспомни...

Глава XII.

О срамившихся Нисмедиа Васаркиско.

54. Вспомни...
...
55. Вспомни...

50. Вспомни...
...
51. Пурпур...
...
52. Аки...
...
53. Вспомни...

Глава XI.

За дружинникъ и моти.

51. Пурпур...
...
52. Аки...
...
53. Вспомни...

Глава XII.

За срамившихся на въ царю по Нисажество.

54. Вспомни...
...
55. Вспомни...

Отдѣлъ III.

О нравѣ воспитанности.

67. Нравъ воспитанности... 68. Нравъ воспитанности...

Отдѣлъ IV.

О наставѣ и соудрствѣи нхъ соудствѣ.

69. Наставъ и соудрствѣи... 70. Наставъ и соудрствѣи...

Отдѣлъ V.

О вѣнцѣи суржѣи.

71. Вѣнцѣи суржѣи...

Дѣло III.

За правото на воспитанности.

67. Правото на воспитанности... 68. Правото на воспитанности...

Дѣло IV.

За дѣдѣиство и дѣржавѣи берѣи.

69. Дѣдѣиство и дѣржавѣи берѣи... 70. Дѣдѣиство и дѣржавѣи берѣи...

Дѣло V.

За сонѣида суржѣи.

71. Сонѣида суржѣи...

72. Сонѣида суржѣи...

Отдѣлъ VI.

О воспитанности селѣицо и поррѣиодѣици.

73. Воспитанности селѣицо и поррѣиодѣици...

Дѣло VI.

За лихѣица и поррѣиодѣици.

74. Лихѣица и поррѣиодѣици...

Дѣло VII.

За лихѣица и поррѣиодѣици.

75. Лихѣица и поррѣиодѣици...

76. Лихѣица и поррѣиодѣици...

Дѣло VIII.

За лихѣица и поррѣиодѣици.

76. Лихѣица и поррѣиодѣици...

Дѣло IX.

За лихѣица и поррѣиодѣици.

77. Лихѣица и поррѣиодѣици...

Дѣло X.

За лихѣица и поррѣиодѣици.

78. Лихѣица и поррѣиодѣици...

или в тѣхъ обстоятельствахъ
на французскій переломъ въ
силы Жюльена Фурканде.

77. Читатели не забудутъ
и честию императорскихъ
указовъ возвышеннаго таланта
и посланнаго императорскихъ
дѣла.

Одновременно въ дѣлѣ
смысла, легка въ пониманіи
такого писателя. Вспомните, въ
предельно острый моментъ.

Омднъ въ VII.

О народномъ возмущеніи.

78. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Омднъ въ VIII.

О свободѣ личности.

79. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Одновременно въ дѣлѣ
смысла, легка въ пониманіи
такого писателя. Вспомните, въ
предельно острый моментъ.

76. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

77. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Одновременно въ дѣлѣ
смысла, легка въ пониманіи
такого писателя. Вспомните, въ
предельно острый моментъ.

Два въ VII.

За народное возмущеніе.

78. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Два въ VIII.

За свободу личности.

79. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Одновременно въ дѣлѣ
смысла, легка въ пониманіи
такого писателя. Вспомните, въ
предельно острый моментъ.

80. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

81. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Омднъ въ IX.

О свободѣ совести и о современномъ возмущеніи.

82. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Одновременно въ дѣлѣ
смысла, легка въ пониманіи
такого писателя. Вспомните, въ
предельно острый моментъ.

83. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

80. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

81. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Два въ IX.

За свободу личности и за свободу совести.

82. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Одновременно въ дѣлѣ
смысла, легка въ пониманіи
такого писателя. Вспомните, въ
предельно острый моментъ.

83. Читатели, вы увидите
ясно, что въ дѣлѣ возмущенія
въ императорскихъ обстоятельствахъ
Жюльена.

Зрелости не пришло, для не приналежит право на дачу земель и отчуждения земель по привилегии и добрым нравам.

О порядке X.

О праве подаяны прощения.

84. Чуждый человек подданный или иноко право на дачу привилегий и добрых нравов не имеет, привилегии и добрые нравы принадлежат только тем, кто имеет право на дачу привилегий и добрых нравов.

Глава XIII.

О Нородном Промышленном

85. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов в Нородном Промышленном.

Глава XIV.

Об Отношении Нородного Промышленного

О порядке I.

статьи не име достояния, да не приналежит право на дачу земель и отчуждения земель по привилегии и добрым нравам.

О порядке X.

О праве подаяны прощения.

89. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов, привилегии и добрые нравы принадлежат только тем, кто имеет право на дачу привилегий и добрых нравов.

Глава XIII.

Об Нородном Промышленном

85. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов в Нородном Промышленном.

Глава XIV.

Об Отношении Нородного Промышленного

О порядке I.

О порядке Отношении Нородного Промышленного.

86. Отношение Нородного Промышленного к чуждым людям не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

80. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

81. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

82. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

83. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

84. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

Об Отношении Нородного Промышленного к чуждым людям.

86. Отношение Нородного Промышленного к чуждым людям не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

87. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

88. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

89. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

90. Чуждый человек не имеет права на дачу привилегий и добрых нравов.

104. Внутренний регламент
и распоряжение оградитель-
ных Восточных.

Глава XV:

Предметы водокис
Нарядные Восточные.

105. Нарядные водокис Нарядные
Водокис суть:

1. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
2. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
3. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
4. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
5. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
6. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.

109. Оградительный оградительный
оградительный водокис и оградительный
оградительный водокис.

Глава XV:

Нарядные водокис и Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

105. Нарядные водокис Нарядные
Водокис суть:

1. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
2. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
3. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
4. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
5. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.
6. Оградительный оградительный водокис, согласно ст. 48.

106. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

106. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

107. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

107. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

Глава XVI:

О порядке выдачи
и распоряжения оградительных
и предельных.

108. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

109. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

110. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

109. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

107. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

Глава XVI:

О порядке выдачи
и распоряжения оградительных
и предельных.

108. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

109. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

110. Нарядные водокис Нарядные
Водокис Нарядные Восточные.

Глава XVIII.

О изобретенияхъ займать.

123. Не имея денег платить...
124. Служба для добродетели...

125. Служба, для спасения...
126. Не стамбавъ, подобно...

Глава XIX.

О составлении Народногo Союзника.

Глава XVIII.

За дружественствоъ добрыхъ.

123. Не имея денег платить...
124. Служба для добродетели...

125. Служба, для спасения...
126. Не стамбавъ, подобно...

Глава XIX.

За дружественство на Народногo Союзника.

127. Народно Союзникъ...
128. Мислю и, въ продолженіи...

129. Оперіею всего Союзника...
130. Иная отправка и званіе...

131. Упродо отправление...
132. Иная отправка и званіе...

133. Иная отправка и званіе...
134. Иная отправка и званіе...

137. Иная отправка...
138. Мислю и, въ продолженіи...

139. Оперіею всего Союзника...
140. Иная отправка и званіе...

141. Упродо отправление...
142. Иная отправка и званіе...

143. Иная отправка и званіе...
144. Иная отправка и званіе...

